

El poder de l'evocació

En un passatge dels seus magnífics diaris (*La tentación del fracaso*, Seix Barral, 2003) l'escriptor peruà Julio Ramón Ribeyro, resident durant dècades a Europa, exposava els seus problemes amb la novel·la que volia escriure. «*Me seduce la idea de la novela, pero ¿cómo escribirla?*» Constatava que estava lliscant cap a l'autobiografia. Al conte, el seu terreny natural —és un dels millors autors de narrativa breu de la literatura hispànica contemporània—, podia eludir les seues experiències i crear atmosferes plenes de suggeriments, assolir un grau d'abstracció simbòlica convenient i significatiu. Si se centrava en la seua experiència, deia, «*sólo podré escribir un vasto cuadro evocativo donde yo sería el centro y los demás la decoración*». «*Debo abordar problemas más generales, para lo cual necesito rebasar mi propia vida.*»

Els diaris de Ribeyro, escrits al llarg de gairebé trenta anys, traspuen la tensió entre vida i escriptura. Reflecteixen com pocs, per la sinceritat i la claredat, la dificultat de viure i l'angoixa d'escriure. Hom hi pot trobar, a més d'una narració d'alt voltatge literari de la pròpia vida, reflexions extremament lúcides sobre l'ofici d'escriure. És en els diaris, precisament, on allò que volia esquivar esdevé matèria primera d'una literatura particular, de més volada que els intents de novel·la total en els quals mai no va reeixir, com sí que ho féu en canvi en els contes. De vegades costa molt trobar el camí, la veu pròpia i adequada, i Ribeyro n'era dolorosament conscient, com explica sense embuts en aquests diaris, que són sobretot una meditació prolongada i amarga sobre la seua identitat com a escriptor.

És clar que tot depèn dels objectius que es fixe l'escriptor. Cal tenir present que l'època de Ribeyro és la de la gestació i

l'explosió de la gran novel·la llatinoamericana. La pura evocació d'ambients i personatges centrada en un individu «no arquetípic» com ell era, en la seua opinió, material insuficient.

Tanmateix, d'escriptures possibles n'hi ha de moltes menes. La novel·la de gran alè ha regnat com una espècie d'*ars magna* durant molt de temps, però són moltíssimes més les vies que hom pot transitar, i tot plegat basteix l'edifici d'una literatura. Una d'aquestes vies, certament, és la literatura del record, de la memòria. De l'evocació.

La major o menor qualitat «literària» no depèn del gènere, sinó d'una altra cosa, de la capacitat expressiva, del llenguatge, de l'estil, de la construcció, de l'harmonia interna, de la imaginació creativa. L'evocació de fets i gent, de llocs i històries molt concretes, amb noms i cognoms, d'un temps passat emmagatzemat al record personal, pot ser matèria literària escaient, que caldrà treballar amb les eines subtils de l'escriptura.

Però l'evocació té una força peculiar, perquè desperta la capacitat de relacionar, de vegades sense proposar-s'ho, especialment quan el rerefons de la narració és un gran canvi històric encara no assimilat, percebut foscament, no pensat en tota la seua complexitat i capacitat de condicionament. Llavors l'evocació és una aportació de primer ordre com a estímul per a la reflexió, per a l'autoconeixement.

Un d'aquests grans canvis històrics ha estat, sens dubte, la fi de la societat tradicional, de la vida agrària, de la cultura camperola, dels «pobles i carrers plens», de les comunitats rurals. I aquest canvi sacsejà les profunditats de la societat valenciana tardanament, però violenta: entre el final dels anys cinquanta i la primeria dels

anys setanta. No fou una revolució política, sinó una transformació social que ho capgirà tot. Ara els infants dels anys cinquanta giren els ulls cap a aquell passat, i recorden. Ells van ser testimonis del darrer batec d'una forma de vida que venia de molt lluny però que tenia els dies comptats, d'un món que hem perdut.

De tot això ens parlen, amb accents i registres molt variats, però amb un fons comú, cinc llibres recents d'autors valencians sobre els quals voldria cridar l'atenció. Segurament no són els únics, però em semblen curiosament paral·lels i reveladors. En primer terme, caldrà remarcar la coincidència i deixar constància de la mostra de vitalitat, gairebé insospitada, enmig de les pressions anorredores, que representa l'aparició un mateix any —tots són de 2003— de cinc llibres amb aquest tret compartit, amb aquesta insistència en l'evocació.

Teresa Monroig Salom va nàixer a Càlig (el Baix Maestrat) els primers anys cinquanta, i és professora d'institut a Benicàssim. A *Teresa i Laura* (Brosquil) ens dona una visió de la seua infantesa al poble, a mig camí entre la crònica familiar i la narració de la vida quotidiana, amb els ulls de dues xiquetes bessones. Aquesta narració, amb els seus punts de tendresa, recrea una manera de viure, té ambició literària, és de lectura plaent i mereixeria ser tinguda en compte. Conta una història familiar i la personal de les dues bessones, emmarcada en el paisatge humà i material del poble en un temps abocat a un canvi imminent.

El camí de les bardisses (Pagès Editors) és la memòria d'aquella època centrada en un poble al costat de València, Manises, poble ja industrial però encara de to agrari en el qual la transformació fou radical, perquè implicà una allau immigratòria ja

impossible d'integrar. Manuel Escobar, novel·lista i narrador ben conegut, nascut el 1942, hi recrea la vida de Manises en aquell temps amb una aguda consciència del canvi que tot allò comportà, i ho fa en cinc grans apartats: l'entorn, el poble, gents, fets i coses, quan tot començà a canviar. L'aproximació a l'entrellat de la vida col·lectiva, la descripció del paisatge i de la gent, la narració d'històries, les reflexions esparses, tot plegat compon un quadre seductor i d'un interès testimonial considerable.

Per la seua banda, Joan Josep Rovira Climent descriu a *Terra màtria*, endut d'una profunda nostàlgia, la vida tradicional en un poble rural de muntanya, Cincortres (els Ports), també pels volts de la mateixa època, que correspon a la seua infantesa. L'aproximació té ací, a estones, un caire més detallat i quasi etnogràfic (els oficis, els treballs del camp, les festes, els jocs, l'emigració...), però tot subtilment trenat amb l'evocació autobiogràfica d'un infant i adolescent d'aquells anys que assolí formació cultural, com gairebé tots en aquelles contrades, al seminari de Tortosa. Passat el temps, Rovira s'ha construït una filosofia vital particular, distanciada i reflexiva, que exposa en aquestes pàgines, precedides d'una reivindicació apassionada de la «parla» enfront de la «llengua».

A *Els marges de la memòria* (Edicions del Bullent), Antoni Oltra, nascut el 1938, fa servir la tècnica de les estampes breus per descriure tota mena de costums, fets, treballs, personatges i situacions a l'escenari de la seua infantesa, Pego (la Marina Alta), un paradís perdut entre la muntanya i la mar, un poble amarat d'una densa cultura popular feta de tradicions i pregonament rural, amb un tarannà festiu i de litoral molt

marcat. Com en els altres llibres la nostàlgia hi és palesa, però amb un toc de realisme també molt present: l'estretor, de vegades la fam, i especialment el fred, el gran fred que tots recorden, no es perden mai de vista. La gran distància entre la versió oficial de les autoritats (en castellà) i la realitat de la vida del poble és un tema recurrent. En aquest llibre, amb regust costumista, hi trobem un retrat viu d'una comunitat rural resistent, esplèndidament recreada.

Finalment *Olocau, cau de somnis. La història d'aquells dies* (Institut d'Estudis Comarcals del Camp de Túria) reviu, seguint les quatre estacions, la història i els costums, el fons humà i l'entorn d'un petit poble del Camp de Túria. L'autor, Ferran Zurriaga i Agustí (nascut a Olocau el 1938), és un pioner de la renovació pedagògica, un valencianista de primera hora, un dels pares de l'escola valenciana. Aquest llibre és un homenatge a Olocau, però també un exercici colpidor de memòria personal i col·lectiva. «Mire enrere, observe el passat i en recorde els sons», així comença aquest breuari d'un poble on desfilen les fetes i la vida de molts veïns, coneguts directament, tot adobat amb notícies de la història del poble i d'explicacions sobre el destí d'una petita comunitat amb la vida difícil, abocada a l'emigració (en aquest cas cap a Gavà, al Prat de Llobregat, sobretot).

Cada llibre és cada llibre. Aquests cinc són molt diferents entre si —quant a estructura, intenció literària, composició i tractament del material—, però tots tenen com a punt en comú la restitució d'una memòria lligada a la infantesa. Tots recreen, cadascun a la seua manera, un microcosmos gravat en el record al moment vital de les empremtes duradores, i ens en parlen. Això n'és el denominador comú, la força de l'evocació. Ens aporten la imatge d'un país que ja no existeix, que s'ha esfilagarsat, que ha perdut amb l'erosió del temps algunes qualitats cabdals a canvi d'unes formes radicalment diferents de vida i de relació.

La nostàlgia de la comunitat perduda: vet ací un bon tema per a la reflexió. Una mica d'això batega en aquestes pàgines, sens dubte, però hi ha alguna cosa més. En general hi predomina la mirada lúcida, la consciència dels fets irreversibles, i també —tot i que no sempre— la percepció dels claroscurs d'una realitat que tampoc no s'hi val a idealitzar. La decadència d'aquestes formes de vida amb l'adveniment de la societat industrial i urbana és un fenomen general, que s'ha produït pertot, i que culturalment ha tingut conseqüències i ha costat més o menys de pair, segons els països. Però amb l'esborrament de la vida rural tradicional el País Valencià hi va per-

dre alguna cosa més que unes altres societats amb més defenses, amb recursos millors de compensació o de recomposició. Vet ací un altre tema per a la reflexió.

Aquests llibres bé mereixen una lectura atenta, interessada. Alguns hi trobaran el retrat del seu mateix poble i l'emoció de la proximitat, altres descobriran com era la vida sense cotxes ni televisió, amb la supervivència que depenia de la terra, amb una sociabilitat atapeïda, amb relacions a l'abast. En general, des de la humilitat del testimoniatge, transmeten informació plena de vivacitat sobre com eren les coses fa unes dècades, el nostre passat immediat, que perviu encara en les mentalitats, en una memòria col·lectiva que corre el risc d'esvair-se. Ajudaran a fer comptes, a establir relacions, a sospesar millor el sentit dels canvis socials, a saber d'on venim, a pensar històricament.

Potser no assoleixen cims literaris, ni s'ho proposaven, però tenen un aire molt digne. No puc estar-me de pensar que, sovint, més i tot que no aquelles novel·les històriques plenes d'anacronismes, artificioses i avorrides, o que preteses novel·les d'idees que delaten de seguida el seu caràcter de pretext mal girbat per a exposar una tesi que ben bé hauria pogut trobar un altre vehicle expressiu.

Els camins de l'escriptura són diversos i una literatura es construeix amb materials de moltes menes. Fariem bé de reconèixer la validesa d'aquestes aportacions, que en conjunt dibuixen un gran quadre evocatiu i que deixen espai també per al desplegament de la veu pròpia dels autors. Encara que la gran novel·la del país contemporani siga, ara per ara, una assignatura pendent.

Gustau Muñoz

